dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), *Güz 2015, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:6, 3:1-20*

İLK İNEN VAHYE DAİR RİVAYETLERDE GEÇEN BAZI İBARELERİN TAHLİLİ

Bayram AYHAN*

Öz

Hadis, tefsir ve siyer kaynakları Kur'ân'ın ilk indirilen vahyinin hangisi olduğuna dair üç rivayet aktarmışlardır. İlk rivayete göre Kur'ân'ın ilk inen vahyi Alak sûresinin ilk beş ayetidir. İkinci rivayete göre Kur'ân'ın ilk inen vahyi Müddessir sûresinin ilk beş ayetidir. Son rivayete göre Fâtiha sûresi Kur'ân'ın ilk indirilen vahyidir. Müelliflerin çoğuna göre Alak sûresinin ilgili ayetleri ilk sırada ve Müddessir sûresinin ilgili ayetleri ikinci sırada olmalıdır. Fâtiha sûresi ise bir bütün olarak inen ilk sûre olmalıdır. İlk inen vahiy metinlerine dair rivayetler içeriği sebebiyle ihtilafa yol açmıştır. Bu ihtilafların ilki, Müddessir sûresine dair rivayetteki vahiy kesintisiyle ilgilidir. Zira, kesintinin vuku bulduğunu söyleyen kişinin kim olduğu rivayette müphem kalmıştır. İhtilafa sebep olan diğer iki husus Buhâri'nin zikrettiği rivayete istinaden ortaya çıkmıştır. Bunların ilki Alak sûresinde zikri geçen Varaka'nın İncil'i İbranice yazması meselesidir. Bazı oryantalistler Hz. Peygamber'in (a.s) Varaka'nın çevirilerinden istifade ettiğini söylemiştir. Bazı çağdaş müellifler ise İncil'in tarihin hiçbir döneminde İbranice olarak yazılmadığını söylemiştir. İkincisi ise Buhari'nin Alak sûresi rivayetinde zikri geçen "en-Nâmûs"u "melek Cebrail" olarak tanımlamasıdır. Aslında bu kavramın "din veya şeriat" anlamında olması gerekirken, Buhâri etkisiyle "Cebrail"e mahsus kılındığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, hadis, rivayet, inzâl, kronoloji.

THE ANALYSIS OF SOME PHRASES OF REVELATION ABOUT THE FIRST NARRATION TEXTS

Abstract

Hadith, commentary and sira resources cite three narrations about which is the first revelation of the text of the Qur'an. According to the first narration the first revelation of the text is the five verses of the surah al-Alak. According to the second narration the first revelation of the text is the five verses of the surah al-Muddaththir. According to the latest narration the sura al-Fatiha is the first revelation of the descended text. According to the many authors the sura al-Alak must be first place and the surah al- Muddaththir must be second place. Surah al-Fatiha as a whole should be in the first surah. The first narrations about the first revelation of the text have led to dispute because some phrases in content. The first of these disputes is the narration about the surah al- Muddaththir of interruption of revelation. Then who says the cuts took place remained vague on who's narrated to be. Two other issues that cause disagreement and criticism referring to narrations emerged that Buhari mentions. The first of these the issue of Biblical Hebrew writing narrated in remembrance of the surah al-Alak. Some Orientalists said that Prophet Muhammad has benefited from translation of Varaka. Some contemporary authors said that at no time in the history of the Bible written in Hebrew. Another issue causing criticism in the context Bukhari Relevance narrated in remembrance of the surah al-Alak is Bukhari's "an-Nâmûs"

* Dr., Din Görevlisi, byrmayhan@hotmail.com

as “Angel Gabriel”. Indeed, the concept of "religious or sharia" in the sense that it should be the influence of Bukhari it has expressed to be made off "Gabriel".
Key Words: Revelation, hadith, narrative, the descent, chronology.

Giriş

Kur’ân’ın ilk inen vahyinin hangisi olması gerektiğine dair üç rivayet vardır. İlk rivayete göre Alak sûresinin ilk beş ayeti, ikinci rivayete göre Müddessir sûresinin ilk beş ayeti, üçüncü rivayete göre Fâtiha sûresinin tümü ilk inen vahiydir.[1] Alak ve Müddessir sûresinin ilk beş ayetine dair rivayetin senedindeki son ravi sahabidir. Alak sûresinin son ravisi Hz. Aişe (ö. 58/678) olup irsal yapmak suretiyle rivayette bulunmaktadır.[2] Müddessir sûresine dair rivayetin son ravisi de sahabeden Câbir b. Abdullah (ö. 78/697)’dır. Bu rivayet muttasıldır, zira son ravi hadisteki metni bizzat Hz. Peygamber’den (a.s) duyduğunu ifade etmektedir.[3] Fâtiha sûresine dair rivayetin son ravisi ise tabiinden Amr b. Şurahbil (63/683)’dir ve sahabeden herhangi birisini zikretmeden irsal yapmıştır.[4] Bu rivayetteki tüm isimlerin sika olduğu vurgulanmış olmakla birlikte[5] rivayet munkatı olarak değerlendirilmiştir.[6]

Müddessir sûresinin ilk beş ayetine dair rivayet muhtevasındaki bazı ibarelere istinaden ihtilafa sebep olmuştur. Müddessir sûresine dair rivayet sahabeden muttasıl olarak zikredildiği için racih olmasını gerektirmişse de sûrenin evveliyetinin ne zamana raci olması gerektiği konusu ihtilafa yol açmıştır. Bu rivayetin son ravisi, Alak sûresinin ilk beş ayetinin ilk inen vahiy metni olduğuna dair bir bilgi olduğu söylenince: “*ilk inen vahiy Müddessir sûresinin ilk beş ayetidir, Hz. Peygamber’den duyduğumu söylüyorum*” demiştir. Bazı müellifler son ravinin Alak sûresine dair bilgiyi duymamış olabileceğini ifade eder. Muhtemelen Alak sûresine dair bilgiyi kaçıran ravi, Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin önce inmiş olduğuna dair bölümü duymuş ve bu ayetlerin ilk olarak indiğini zikretmiş olmalıdır.[7] Râvînin zikri geçen beyanını ele alan çoğu müellife göre Müddessir sûresinin evveliyeti fetret-i vahiyden sonrasına müteallıktır ve dolayısıyla da inzali başlatan sûre değildir. Çünkü zikredilen rivayette ismi geçen ravi başka rivayetlerde “fetret-i vahiyden” bahsetmektedir.[8] Fetret-i vahye dair ibare de Müddessir sûresi rivayetinin bir diğer ihtilaflı hususu teşkil etmektedir. Zira senedi sahih olan farklı rivayetlerde fetret-i vahyin vuku bulduğunu söyleyen kişinin kim olduğu belirsiz kalmaktadır.

Alak sûresine dair rivayetin ihtilaflarının merkezinde Buhari (ö. 256/870) bulunmaktadır. Tartışılan ilk husus, Buhâri’nin zikrettiği bir rivayetteki “Varaka’nın İbranice İncil yazıyor olmasına” dair ibaredir. Söz konusu ibarenin

---

[1] Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’an*, (thk. Mustafa el-Buğa), Beyrut 2002, I, 63.
[2] Muhammed b. İsmail el-Buhâri, *Sahîhu’l-Buhârî*, Riyad 2006, “Bed’ü’l-Vahy”, 1/3; Ebu’l-Hüseyn Müslim; *Sahîhu Müslim*, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki), Beyrut, 1991, “Kitâbu’l-Îman”, 1/73.
[3] Buhârî, *es-Sahîh*, “Kitâbu’t-Tefsir”, 65/74; “Bed’u’l-Vahy”, 1/4; Müslim, *es-Sahîh*, “Kitabu’l-İman”, 1/73.
[4] Ebu İshak es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân* (thk. Muhammed b. Âşûr), Beyrut 2002, I, 89; Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsiri’l-Kur’ani’l-Mecîd* (thk. Ahmed Abdulmarsud), Beyrut 1994, I, 57; Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân* (thk. Ebu’l-Fadl Dimyatî) yy. 2006, s. 146; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2004, I, 6.
[5] Ahmed b. Ali İbn Hâcer, *el-‘Ucâb fî Beyâni’l-Esbâb*, thk. Fuad Zümerlî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002, s. 66; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 63.
[6] Ahmed b. Hüseyn el-Beyhâkî, *Delâilu’n-Nubuvve* (thk. Abdulmûtî Kal’acî), Lübnan 1988, II, 156.
[7] Vâhidî, Ebu’l-Hasan el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân* (thk. Seyyid Ahmed Sakr), yy. 1969, s. 17-18.
[8] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2001, XXIII, 403; Salebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 69; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 12; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, Lübnan 1981, XXX, 190; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim* (thk. Muhammed Sellâme), Riyad 1997, VIII, 262; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 144; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, XV, 63.

tarihsel süreçteki İncil yazmalarına dair bilgi ile tenakuz arzetti söylenmiştir.[9] Alak sûresine dair rivayet bağlamında eleştirilen bir diğer husus yine Buhari eksenlidir. Aslında "din, şeriat" anlamında olması gerekirken "vahiy elçisi melek, Cebrail" ile özdeşleştirilen "en-Nâmûs"un bu anlama mahsus kılınmasında Buhârî'nin etkin olduğu iddia edilmiştir.[10] Alak sûresine dair rivayet ekseninde ihtilafa sebebiyet veren bir diğer olgu yine "en-Nâmûs" bağlamındadır. Hristiyan olan Varaka'nın "en-Nâmûs"u Hz. Musa'ya izafe etmesi tartışmaya sebep olmuştur. Müslüman alimler ile müsteşriklerin bu hususta değerlendirmeleri birbirinden bir birinden farklı olmuştur. Müsteşrikler "en-Nâmûs"'un Hz. Musa veya Hz. İsa'ya izafe edilmesine istinaden İslam'ın kökeninde Yahudi veya Hristiyan etkisinin varlığı arayışına girişmişlerdir.[11]

"en-Nâmûs" bağlamında Fâtiha sûresine dair rivayet de ele alınmasını gerektirmektedir. Zira Fâtiha sûresine dair rivayette "en-Nâmûs" "elçi melek" anlamında değil, "şeriat" anlamında kullanılmıştır. Fâtiha sûresine dair rivayetin dikkate değer bir diğer vurgusu Varaka bağlamında tebarüz etmesidir. Söz konusu rivayette Varaka, Hz. Peygamber'e (a.s), İsa'nın müjdelediği kişi olduğunu ifade etmiştir. Bu ibare dikkate değer bir önemi haizdir. Çünkü Ebionite (veya Aryûsî) olması muhtemel olan Varaka'nın beklenen/müjdelenen peygamber vurgusu onun dini kimliği ile mutabıktır. Zira Ebioniteler'in Hz. İsa'yı peygamber olarak kabul ettikleri ve müjdelenen peygamberden haberdar oldukları kaynaklarda yer almaktadır.[12] Bu durumda Fâtiha rivayetindeki ibareler hem Varaka'nın dini intisabı ile uyum arzetmekte, hem de vahyin indiği ortamda bir peygamber beklentisinin var olduğuna dair ayetleri[13] doğrulamış olmaktadır.

Bu makale yukarıda kısaca temas edilen hususları vuzuha kavuşturmayı amaçlamaktadır. Alak-Müddessir sûrelerine dair rivayet tek başına bir makalenin konusu olarak ele alınabilirdi. Fakat ilk inen vahiy metninin hangisi olabileceğine dair üç rivayetin var olması ve muhtevasının birbiri ile ilişkili olması her üçünü bir arada ele almamızı gerektirmiştir.

A. İlk İnen Vahye Dair Rivayetler

Önce ilk inen vahye dair rivayetleri kısaca vermek istiyoruz.

1. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)[14], Musa b. Ukbe (ö. 141/758) [15], Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767),[16] İbn İshak (ö. 151/768)[17], Ebu Dâvud et-Tayâlisî (ö. 204/821)[18], Ebu Ziyad el-Ferrâ (ö. 207/822)[19], Abdurrazzak b. Hemmâm (ö. 211/827)[20], İbn Hişam (ö. 218/833)[21], İbn S'ad (ö. 230/845)[22] gibi erken dönemde yaşamış müelliflere göre Alak sûresinin ilk beş ayeti ilk inen vahiy metinleridir.

---

[9] Fuat Aydın, "Nâmûs/Nomos Cebrâil mi Tevrat mı?: "Bed'ü'l-Vahy" Hadisindeki Nâmûs Kavramı Üzerine", *Divan*, 2003, c. 2, sayı: 15, ss. 62-63.
[10] Aydın, a.g.m, s. 63
[11] Salih Akdemir, "Müsteşrikler'in Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları", *AÜİFD*, c. XXXI, s. 194-196.
[12] Muhammed Âbid el-Câbiri, *Medhal ile'l-Kur'ân*, Beyrut 2001, s. 57-63; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002, s. 321-325.
[13] Fâtır, 35/42; es-Saffât, 37/167-170; el-En'âm, 6/156-157.
[14] İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi'n-Nebeviyye* (thk. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1981, s. 44.
[15] Mûsâ b. Ukbe, *el-Meğâzî* (nşr. Muhammed Bâkşîş), Rabat 1994, s. 64-65.
[16] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman* (thk. Ahmed Ferîd), Beyrut 2003, III, 500-501.
[17] İbn İshak, *es Sîretu'n-Nebeviyye* (thk. Ferid el-Mezîdî), Beyrut 2004, I, 168-169.
[18] Ebu Dâvud et-Tayâlisî, *Müsnedu Ebu Dâvud et-Tayâlisî* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut 1999, III, 76.
[19] Ebu Ziyad el-Ferrâ, *Maâni'l-Kur'an li'l-Ferrâ*, (thk. Ahmed Yusuf), Mısır ty. III, 278.
[20] Abdürrazzâk b. Hemmâm, *el-Musannef* (thk. Habiburrahman el-'Azamî), Beyrut 1972, V, 217; Abdurrazzak, *Tefsîru'l-Kur'ân* (thk. Mustafa Müslim), Riyad 1989, II, 327.
[21] İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye* (thk. Abdusselam Tedmûrî), Beyrut 1990, I, 267.
[22] İbn S'ad, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr* (thk. Muhammed Ömer), Kahire 2001, I, 166.

Buhârî (ö. 256/871)'den sonraki dönemin müellifleri olan Belâzûrî (ö. 279/892),[23] Zeccâc (ö. 311/926)[24], Mâturîdî (ö. 333/948)[25], İbn Cüzeyy (ö. 741/1341)[26] gibi isimler rivayet zikretmeden Hz. Peygamber'e ilk inen vahiy metinlerinin Alak sûresinin ilk ayetleri olduğunu dile getirmişlerdir. Taberî (ö. 310/925) [27] ve Beyhâkî (ö. 458/1066) eserinde Buhârî ve Müslim (ö. 261/876)'in aktardıkları rivayet ile senet ve metin yönüyle benzer bir rivayet aktarmış ve ilk inen vahiy metninin Alak sûresinin ilk beş ayeti olduğunu söylemişlerdir.[28]

Buhârî ve Müslim'in hadis mecmuaları başta olmak üzere kaynakların zikrettiği ve Yahyâ b. Bükeyr–Leys b. Sa'd-Ukayl b. Hâlid-İbn Şihâb ez-Zührî-Urve b. Zübeyr-Hz Aişe senediyle tahric edilen rivayette Hz. Peygamber'in ilk Kur'ân vahyini alışı şöyle anlatılmıştır:

"*Rasûlullah'ın (s.a.v.) yaşadığı ilk vahiy tecrübesi uyku halinde gördüğü sadık rüya(lar) idi. Öyle ki onun gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi açık seçik şekilde tahakkuk ederdi. Derken, Rasûlullah yalnızlık ve inziva halinden hoşlanmaya başladı....Bir süre sonra, Rasûlullah Hira mağarasında iken ona hak (vahiy) geldi. Daha sonra ona melek geldi ve "Oku!" dedi. Rasûlullah, "Ben okuma bilmem!" diye karşılık verdim.... Ardından serbest bıraktı ve "Oku! Yaratan rabbinin adıyla… O Rab ki insanı bir kan pıhtısından meydana getirdi. Oku! Senin rabbin çok büyük kerem sahibidir."[29] dedi. Rasûlullah (a.s) yaşadığı bu tecrübeyi Hatice'ye anlattı ve: "Vallahi! Bana bir şey olacak diye korktum" dedi. Hz. Hatice de: "Öyle deme. Allah'a yemin ederim ki, Yüce Allah, hiç bir zaman seni utandırmaz. Çünkü sen akrabanı gözetirsin. İşini görmekten aciz kimselerin işlerini yüklenirsin, fakire yardım edersin, misafiri ağırlarsın." Hz. Hatice, daha sonra Hz. Peygamber'i (a.s), amcasının oğlu Varaka'ya götürdü. Bu zat, cahiliyye zamanında Hristiyan dinine girmiş bir kimse olup İbranice yazı bilir ve İncil'den Allah'ın dilediği miktarda bazı şeyleri İbranice yazardı.[... arapça kitap yazıyor, Allah'ın dilediği kadarıyla İncil'i arapça yazıyordu ve gözleri görmüyordu.]*[30] *Varaka Peygamberi (a.s.) dinledikten sonra: "Müjde sana Ey Muhammed! Gördüğün, Allah'ın Musa'ya indirdiği Nâmûs'tur, dedi*."[31]

2. Bir takım kaynaklara göre Müddessir sûresinin ilk üç veya beş ayeti Hz. Peygamber'e (a.s) ilk olarak indirilmiş vahiy metinleridir. Buhârî ve Müslim'in Yâhya b. Ebî Kesîr'den naklettikleri rivayetteki ifadelere göre Hz. Peygamber'e nâzil olan ilk Kur'ân vahyi Müddessir sûresinin ilk üç ayetidir. Bu rivayetin ifadeleri şöyledir:

"Yahya dedi ki: "Ebû Seleme'ye, 'İlk defa hangi ayetler nâzil oldu?" diye sordum. O: "Yâ eyyühe'l-müddessir" diye cevap verdi. Bunun üzerine, "Ama bana ilk Kur'ân vahyinin "yaratan Rabbin'in adıyla oku!" olduğu söyleniyor (böyle söylüyorlar) " dedim. Bu defa Ebû Seleme şöyle dedi: "Ben Câbir b. Abdillah'a, 'İlk Kur'an vahyi nedir?' diye sordum; o da: "Yâ eyyühe'l-müddessir" diye cevap verdi. Bunun üzerine: "Ama bana ilk nâzil olan ayetlerin: "إقرأ بسم ربك الذي خلق"/"Yaratan Rabbin'in adıyla oku!" olduğunu söylüyorlar" dedim. Bunun üzerine Câbir: "Ben sana Rasûlullah'ın söylediğini söylüyorum" diye karşılık verdi ve ekledi: Rasûlullah bana şunları söylemişti: "Hira mağarasında idim; orada tefekkürle meşguliyetimi tamamladıktan sonra dağdan aşağıya indim. Vadide bulunduğum sırada bana nida edildi. Dört bir tarafıma baktım; o esnada o (melek) gökle yer arasındaki bir tahtın

[23] Belâzûri, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 109.
[24] Zeccâc, *Maâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû*, (thk. Abdulcelil Şulbî), Beyrut 1988, V, 345.
[25] Ebu Mansur el-Mâturîdî, *Tevilâtu Ehli's-Sünne*, (thk. Mecdî Basillûm), Beyrut 2005, X, 578.
[26] İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzil*, (thk. Muhammed Sâlim), Lübnan 1995, II, 589.
[27] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 528.
[28] Beyhâkî, *Delâilu'n-Nubuvve*, II, 140.
[29] el-Alak, 96/1-3.
[30] Buhârî, *es-Sahîh*, Kitâbu't-Tefsir, 96'da ve Müslimde de ibare böyledir. Bkz: Müslim, *es-Sahîh*, 1/73; Ayrıca bkz: Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Kahire 1997, III, 202.
[31] Buhâri, *es-Sahîh*, 1/3; Müslim, *es-Sahîh*, 1/73.

üzerinde oturuyordu. Bu hadisenin ardından derhal Hatice'nin yanına geldim ve "Üzerimi örtün; üzerime soğuk su serpin" dedim. İşte o sırada bana: "Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar! Ve Rabb'ini yücelt!"[32] ayetleri nâzil oldu.[33]

İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), ilk inen ayetler olduğuna değinmeden, fetret-i vahiyden bahseden Hz. Peygamber'in (a.s): "Yürürken bir ses duydum, bir de baktım Hira'da bana gelen melek…" şeklindeki rivayeti aktarır ve korku ile eve gelen Hz. Peygamber'e Müddessir sûresinin ilk beş ayetinin indiğini ifade eder.[34] Ebu Davud et-Tayâlisî (204/819), Buhârî (ö. 256/871) (Ebu Seleme-Cabir) rivayetiyle mutabık bir senet ve metin aktarmış, ilk inen ayetlerin dört ayet olduğunu zikretmiştir.[35] Abdurrezzâk (ö. 211/826), fetret-i vahiyden bahsedilen - bu rivayette fetretten bahseden Hz. Peygamber'dir- Câbir rivayetini aktarmış ve fetretten sonra Müddessir sûresinin ilk dört ayetinin nâzil olduğunu beyan etmiştir.[36]

Taberî (ö. 310/925), Ebu Seleme-Cabir rivayetini zikretmiş ve ilk inen vahiy metninin Müddessir sûresinin ilk beş ayeti olduğunu ifade etmiştir.[37] Yine Fâkihî (ö. 250/865),[38] Belâzûrî (ö. 279/892),[39] Sa'lebî (ö. 427/1035)[40], Ebu Nuaym (ö. 430/1038)[41], Râzî (ö. 606/1210),[42] İbn Kesir (ö. 774/1384)[43] ve Suyûtî (ö. 911/1505)[44] Ebû Seleme rivayetini zikretmiş ve sûrenin ilk beş ayetinin inzal edildiğini eklemişlerdir.

3. İbn Ebi Şeybe (ö. 235/850), Sa'lebî (ö. 467/1075), Vâhidî (ö. 468/1076) gibi muhaddis ve müfessirlerin yanısıra İbn İshâk (ö. 151/768), Belâzûrî (ö. 279/892) Beyhakî (ö. 458/1066), gibi müverrihlerce nakledilen ve senedindeki ravilerin sika olduğu[45] rivayete göre Hz. Peygamber'e nazil olan ilk Kur'an vahyi Fatiha sûresidir. Rivayet bazı farklılıklarla birlikte şöyledir:

"*Rasûlullah eşi Hz. Hatice'ye: "Ben inziva halinde iken bir ses işittim. "Vallahi, bunun (kötü) bir iş olmasından korktum" dedi. Hz. Hatice, "Allah korusun, Allah senin başına kötülük getirmez. Çünkü sen emaneti sahibine teslim eden, akrabalık hukukunu gözeten ve hep doğru söz söyleyen bir kimsesin" diye karşılık verdi. Sonra, Hz. Hatice, Rasûlullah'ın (a.s) bulunmadığı bir sırada yanına gelen Ebû Bekr'e bu hadiseyi anlattı.... Sonra Ebubekir ile Varaka'ya gittiler ve olup biteni anlattılar. Rasûlullah (a.s): "Ben inziva halinde iken arkamdan: 'Ey Muhammed! Ey Muhammed!' diye bir ses duydum. Bundan dolayı korkup kaçtım" dedi. Bunun üzerine Varaka: "Eğer böyle bir hadiseyle tekrar karşılaşırsan, böyle davranma. Sana o ses geldiğinde, dur ve ne söylendiğine kulak ver. Daha sonra bana gel ve anlat." dedi. Bir süre sonra Rasûlullah yalnız olduğu bir esnada, kendisine şöyle seslenildiğini işitti: " يا محمد، قل: بسم الله الرحمن الرحيم، ألحمد لله رب العالمين، الرحمن الرحيم....غير المغضوب عليهم و لا الضاالين" "Ey Muhammed! De ki: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd*

[32] el-Müddessir, 74/1-3.
[33] Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74.
[34] Zührî, *el-Meğâzî* s. 45.
[35] Tayâlisî, *Müsned,* III, s. 266.
[36] Abdurrezzak, *Tefsîru'l- Kur'ân*, II, s. 327.
[37] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 402.
[38] İbn Abbas el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsih*, (thk. Abdullah b. Duheyş), Beyrut 1994, IV, 93.
[39] Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 108.
[40] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 67.
[41] Ebu Nuaym, *Delâilu'n-Nubuvve*, (thk. Muhammed Kal'acî), Beyrut 1986, I, 215.
[42] Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXX, 189.
[43] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, VIII, 261.
[44] Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* XV, 61.
[45] İbn Hâcer, *el-'Ucâb*, s. 66; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 63.

âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. O Rahman ve Rahim'dir.... Bizi nimete erdirdiğin kimselerin yoluna ulaştır; gazaba uğrayanların, ya da sapıtanların yoluna değil...."[46]

İbn Ebî Şeybe ve Vahidi'nin aktardıkları rivayette, Hz. Peygamber'e seslenildikten sonra o sese cevap verdiği ve bu cevaptan sonra sesin kendisine: "*Ben şahidim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve sen de O'nun elçisisin*" dedikten sonra "Besmele" olmaksızın Fatiha sûresini sonuna kadar okuduğu ifade edilmiştir.[47] Sa'lebî'nin Übey b. Ka'b'tan naklettiği ve sahih olduğunu ifade ettiği rivayete göre Hz. Peygamber: "Fatiha ilk nazil olan Kur'an vahyidir" "أول ما نزل من القرآن" demiştir.[48] Tabersî (ö. 548/1154), Hz. Peygamber'e Mekke döneminde nazil olan ilk vahyin Fatiha sûresi olduğuna dair rivayet olduğunu söylemiştir. [49] Kâdiyânî müfessir Mevlana Muhammed Ali (ö. 1951) de meal tefsirinin mukaddimesinde verdiği sıralamada birinci sıraya Fâtiha sûresini koymuştur.[50]

Belâzûrî'nin zikrettiği rivayette Varaka Hz. Peygamber'e: (a.s) "İsa'nın müjdelediği ve kitapta gördüğümüz peygambersin" der.[51] Nâmus'dan ve Musa'dan hiç bahsetmez.[52] Vahidi, Fatiha sûresi ile ilgili rivayeti aktardıktan sonra Hz. Ali'nin de Fatiha'nın ilk inen sûre olduğuna dair bir kanaatinin var olduğunu zikretmiştir.[53] Zemahşerî (ö. 538/1154) "müfessirlerin çoğunluğuna göre ilk nazil olan vahiy Fatiha sûresi,[54] ondan sonra inen sûre de Kalem sûresidir", demiştir.[55] Razi (ö. 606/1210) "müfessirlerin bazısına göre ilk inen vahiy Alak sûresinin ilk beş ayeti, sonra Müddessir sûresinin ilk ayetleridir, bazılarına göre ise ilk olarak Fatiha sûresi, ardından Kalem sûresi inmiştir", ifadelerini kullanır ve Amr bin Şurahbil rivayetini zikreder.[56] İbn Âşûr (ö. 1973) çoğu kişinin Fatiha sûresinin ilk inen sûre olduğuna dair kanaati olduğunu, fakat sahih olan sıralamanın Alak, Müdessir ve Fatiha şeklinde olması gerektiğini beyan eder.[57]

B. Rivayetlerde Geçen Bazı İbarelerin Tahlili

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi, ilgili rivayetlerde geçen kavramlar ve ibarelerden bazıları tartışma konusu olmuştur. Biz burada önce Alak sûresi, bilahare Müddessir sûresine dair rivayeti ele alacak, Alak sûresine dair rivayetin ikinci maddesinde Fâtiha sûresine dair rivayete de değineceğiz. Zira Fâtiha sûresine dair rivayetin muhtevası söz konusu mesele bağlamında önem arzetmektedir.

1. Alak sûresi rivayetinde ele alacağımız ilk ibare Buhârî'nin "Bed'u'l-Vahy" babında zikrettiği "*Varaka'nın İncil'i İbranice yazması*"dır. Bazı müellifler, Buhârî'nin zikrettiği ibarenin hakikati ifade edebileceğini, bazısı ise bu ibarenin

---

[46] İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 177; İbn Ebi Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdîs* (thk. Yusuf el-Hût), Beyrut 1989, VII, 330; Ebu Abbas el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf* (thk. Muhammed Hamidullah), Lübnan 1996, I, 106; Beyhâki, *Delâilu'n-Nübüvve*, II, 155-156; Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, I, 89; Vâhidî, *Esbâbu Nüzûl*, s. 17-18; Vâhidî, *el-Vasît*, I, 57; Ebubekr el-Bâkıllânî, *el-İntisâr li'l-Kur'an* (thk. Muhammed Kudât), Beyrut 2001, I, 237; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 146; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 6.
[47] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, VII, 329-330; Vâhidî, *Esbâbu Nüzûl*, s. 17-18; Vâhidî, *el-Vasît*, I, 57.
[48] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, I, s. 91.
[49] Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1995, X, 399.
[50] Muhammed Ali, *Introduction to the Study of The Holy Qur'ân*, Lahor ty., s. 4-6; Muhammed Ali, *The Holy Qur'an*, Ohio 2002, s. 27-28;
[51] Tabersî de bu ifadeyi zikretmiştir. Bkz: *Mecmeu'l-Beyân*, X, 399.
[52] Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 106.
[53] Vâhidî, *Esbâbu Nüzûl*, s. 19.
[54] İbare şöyledir: "و أكثر المفسرين علي أن الفاتحة أول ما نزل" Zemahşerî de diğer çoğu müfessir gibi Kur'an'ın toptan dünya semasına, oradan da yirmi üç senede müneccemen indirildiği kanaatindedir. Dolayısıyla "Fatiha sûresinin ilk inen olduğu" kanaatini izhar ederken "نزل" fiilini kullanmış olması bu sûrenin tümüyle inen ilk sûre olduğu kanaatine sahip olmadığını gösterir. Bkz: Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (thk. Ahmed Abdulmevcud), Riyad 1998, VI, 409.
[55] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 403.
[56] Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, I, 182-183.
[57] İbare şöyledir: "و قال كثير إنها أول سورة نزلت". Muhammed Tâhir İbn Âşur, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, I, 135.

tarihi verilerle tenakuz arzettiğini beyan etmişlerdir. Rivâyetteki bu ibareyi ele almış olmamızın bir diğer nedeni, Hz. Peygamber'in İncil'i tercüme eden Varaka'dan epeyce bilgi almış olduğuna dair oryantalist iddiaların varlığıdır.[58]

Buhârî, "Bed'ul-Vahy" de Varaka'nın İncil'i İbranice,[59] "Tefsir" babında ise Arapça yazdığını[60] rivayet etmiştir. Buhârî'nin dışında bu rivayeti zikreden müellifler, Varaka'nın İncil'i Arapça yazdığını ifade etmişlerdir.[61] İbn Hâcer (ö. 852/1451) ve Nevevî (ö. 676/1277), Varaka'nın hem Arapça hem de İbranice kitap yazabildiğini belirtmişlerdir.[62]

Muhammed Âbid el-Câbiri (ö. 2010), "Nâsıra/Nasârâ" olarak isimlendirilen grubun[63] ellerindeki İncil'in İbrânice olduğunu, bu gruba müntesip olan Varaka'nın da İbranice İncil ve kitap yazabildiğini ifade eder.[64] İbrahim Avad da, Varaka'nın yazdığı şeylerin Arapça değil, İbranice olması gerektiğine vurgu yapmış, aksi halde bu yazılanların Mekke çevresinde dine meyilli kişiler ve bilhassa Hanifler arasında yayılmış olması gerektiğini eklemiştir.[65] Mâlik b. Nebi, cahiliye kültür merkezlerinde Yahudi ve Hristiyan fikirlerinin varlığının, Arapça bir Kitab-ı Mukaddes tercümesinin olmasını gerektirdiğine dikkat çekmiştir.[66] Araplar'ın Kitab-ı Mukaddes muhtevasına dair bilgisini ele alan Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984), Araplar'ın Yahudi ve Hristiyan fikirlerini ve özellikle de daha önceki kıssaları okuyarak değil, duyarak öğrendiklerini savunmuştur.[67] Abdulaziz Hatip, Buhârî'nin "İncil'i İbranice yazıyordu" ifadesini bir tercüme gibi değil de bazı notlar alma şeklinde anlamıştır.[68]

Mâlik b. Nebi'nin izhar ettiği kanaati kısmen teyit edebilecek iki rivayet vardır. İlk rivayette Hz. Hafsa'nın, üzerinde Hz. Yusuf'un kıssasının yazılı olduğu bir

---

[58] Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, Vepery 1898 s. 17-18; Aloys Sprenger, *The Life of Mohammad: From Original Sources*, Allahabad 1851, s. 98-99; Montgomery Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford 1956, s. 315-316; D. S, Margoliouth, *Mohammed and The Rise of İslam*, New York 1905, s. 43, 67.

[59] İbare şöyledir: "فيكتب من الإنجيل بالعبرانية ما شاء الله أن يكتب". Buhârî, *es-Sahîh*, "Bed'u'l-Vahy", 3.

[60] İbare şöyledir: "فيكتب من الإنجيل بالعر بية ما شاء الله أن يكتب" Buhârî, *es-Sahîh*, "Kitâbu't-Tefsir", 96; "Kitâbu't-Tabîr", 91; Muhaddis "Ehâdîsi'l-Enbiyâ" bölümünde ise "İncil'i Arapça okuduğunu" " يقرأ الإنجيل بالعربية" ifade eder. Bkz: *es-Sahîh*, "Ehâdîsi'l-Enbiyâ", 21.

[61] Zührî, *el-Meğâzî*, s. 44; Müslim, es-Sahîh, 1/73; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 528; Beyhâkî, *Delâilu'n-Nubuvve*, II, 135.

[62] İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî* (thk. Abdulaziz b. Bâz), Riyad ty., I, 25; Ebu Zekeriya en-Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Sahihi Müslim*, yy. 1994, II, 265.

[63] Câbiri, *Medhal*, s. 42-43. Câbiri, Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen; "*Mü'minlere sevgi bakımından en yakınları da şüphesiz "biz Nasârâyız" diyenlerdir" (*el-Maide, 5/82) ayetindeki "Nasârâ"nın, Ebionitler olması gerektiği iddiasındadır. Yani, müminlere sevgi duyan grup, asıl büyük kitleyi oluşturan ve Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul edenler değil, tevhid inancına sahip olan ve büyük kitle tarafından dışlanan bu küçük gruptur, bkz: Câbiri, *Medhal*, s. 38-39.

[64] Câbiri, Selman-ı Fârisi'nin yanısıra Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın da Yahudi-Hristiyanlar (Ebionitler) ile görüşerek gelecek peygamberden haberdar olduğunu ifade etmiştir. Bkz: Câbiri, *Medhal* s. 57-58. Câbiri'nin bu tespitinin tarihsel olarak mümkün olması tartışmalıdır. Zira Ebionitler'in son temsilcilerinin en geç miladi 450 yılında tarih sahnesinden kayboldukları, en iyi ihtimal ve tahmine göre ise Ebionitler'e intisap ettiği muhtemel olan Selman-ı Fârisi'nin (bkz: İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 210-212) vefatı göz önünde bulundurulursa 550-600 yıllarında bu grubun temsilcilerinin var olabileceği düşünülmektedir. Fakat bu bir varsayımdan öteye geçememektedir. Bkz: Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi*, s. 323-324.

[65] İbrahim Avad, *el-Musteşrikûn ve'l- Kur'ân*, Kâhire 2003, s. 130-134.

[66] Mâlik b. Nebî, *ez-Zâhiratu'l-Kurâniyye* (çev. Abdussabûr Şâhin), Dımaşk 2000, s. 254-255.

[67] Muhammed İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (çev. Mehmet Yolcu), İstanbul 2011, I, 295-296.

[68] Abdulaziz Hatip, ismi Yusuf el-Haddâd olan Lübnanlı bir Hristiyan müellifin, Hz. Peygamber (a.s) ile Varaka'nın beraberliğini erken bir dönemden başlattığını ifade etmiştir. Zikri geçen Hristiyan müellife göre Varaka, Hz. Peygamber'i Hz. Hatice ile evlendiren kişidir. Yine müellife göre Hz. Peygamber nübüvvetten önce on beş yıl boyunca Varaka ile bulunmuş, Tevrat ve İncil'i Arapçaya tercüme eden Varaka'dan bir çok bilgi ve malumat elde etmiştir. Bkz: Abdulaziz Hatip, *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, İstanbul 1997, s. 253-254.

kürek kemiğini Hz. Peygamber'e (a.s) okuduğu ifade edilmiştir.[69] Diğer rivayette ise Hz. Ömer'in Kurayza'lı bir arkadaşından edindiği bir kitabı Hz. Peygamber'e (a.s) okuduğu fakat okunan şeylerden dolayı Hz. Peygamber'in rahatsız olduğu zikredilmiştir.[70] Zikredilen rivayetlerdeki tercümeler, Kitab-ı Mukaddes'in tercümesi değil küçük birer bölümdür. Hz. Hafsa'nın Hz. Peygamber ile hicri 3. yılda evlendiği bilgisine[71] ve Hz. Ömer rivayetindeki "Kurayza'lı arkadaş" ibaresine binaen bu olayların Medine dönemine ait olduğu söylenebilir fakat daha öncesine hamledebilmek için elimizde bir veri yoktur.

Buhârî'nin "Bed'u'l-Vahy" rivayetini ele alan Fuat Aydın bu rivayetin tarihi gerçeklere muarız olduğunu iddia etmiş ve şöyle devam etmiştir:

"...Buhârî'nin "Bed'ü'l-vahy"de, "Varaka'nın İncil'i, İbranice okuduğu ve İbranice yazdığına" dair bu kaydın gerçek olması mümkün görünmemektedir. Çünkü arkeoloji ve dinler tarihi çalışmalarının bize sağladığı veriler, İncil'in dilinin hiçbir zaman İbranice olmadığını ortaya koymuştur. Hz. İsa'nın tebliğe başladığı dönemlerde Yahudilerin ana dilleri olan İbranice halkın konuşma dili olmaktan çıkmış, onun yerini Ârâmice almıştı. İncil'in İbranice tercümesi kaynaklarda yer almadığı gibi, tarihî olarak da bu mümkün görünmemektedir.[72] Çünkü İbranice ya da Ârâmca İncil kaleme almaları mümkün görünen Yahudi kökenli Hıristiyanlar olan Ebionitler, asıl kitleden ayrılmışlar ve birkaç yüzyıl sonra da bütünüyle ortadan kalkmışlardı."[73]

Kanaatimizce Buhârî'nin ifade ettiği İncil'i İbranice yazma meselesi bazı notlar tutma şeklinde olabilir. Zira hem Buhârî'nin "Tefsir" rivayetinde hem de diğer müelliflerin rivayetlerinde Varaka'nın İncil'i Arapça yazdığı ifade edilmiştir.[74] Varaka'nın İncil ve Tevrat'ı tercüme etmiş olduğu konusuna gelince, biz böyle bir bilgiyi "bed'u'l-vahy"i ele alan kaynaklarda görebilmiş değiliz.[75] Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'deki: "قل فأتوا بالتورية فاتلوها إن كنتم صادقين" "*De ki: Eğer doğru sözlü iseniz o zaman Tevrat'ı getirip onu okuyun*"[76] ve " أن تقولوا إنما أنزل الكتاب علي طائفتين من قبلنا و إن كنا عن دراستهم لغافلين" "*Kitap sadece bizden önce iki topluluğa indirildi ve doğrusu biz kesinlikle onların okuduklarından habersizdik*" *demeyesiniz (diye Kur'ân'ı indirdik)*"[77] ayetleri Tevratın tercümesinin olmadığının bir göstergesi olabilir.[78] Bu kanaatimizi Kur'ân'da geçen ve dönemin insanları tarafından bilinen Kur'ân kıssaları teyit etmektedir. Kanaatimizi teyit eden bir görüşü Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984) dile getirir. Derveze Kur'ân'ın ilk muhataplarının Kur'an kıssalarını bildiklerini ifade ettikten sonra bu bilgilerinin okumakla değil, işitmekle

---

[69] Abdurrazzak, *el-Musannef*, VI, s. 113 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, s. 429; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XI, s. 563; Şihâbuddîn el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut ty., XXI, 6-7.
[70] Abdurrazzak, *el-Musannef*, VI, s. 113; Âlûsî*, Rûhu'l-Meânî*, XXI, 6-7.
[71] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (çev. Salih Tuğ) İstanbul 1993, II, 679; M. Yaşar Kandemir, "Hafsa", *DİA*, XV, ss. 119-120.
[72] Fuat Aydın, "Nâmûs/Nomos Cebrâil mi Tevrat mı?" 63; Söz konusu yerde dile getirilen bilgiye dair tafsilat için bkz: Ömer Faruk Harman,"*Metin Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1988, s. 23-26.
[73] Aydın, "Nâmûs Cebrâil mi Tevrat mı?", s. 62-63; Ayrıca bkz: Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi*, s. 384.
[74] Buhârî, *es-Sahîh*, 65/96; Ayrıca; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 264; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 528; Beyhaki, *Delâilu'n-Nubuvve*, II, 135; *el-İtkân*, I, s. 61.
[75] Bkz; İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, I, s. 26; Muhammed b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Mahmud Ömer), Beyrut 2001, I, 52; Hüseyin b. Ali el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Bulak, 1323/1905, I, 65.
[76] Âli İmran, 3/93.
[77] el-En'âm, 6/155-156.
[78] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 2006, III, 551-552; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* İstanbul 1988*,* III, 264-265; Hayrettin Karaman v. dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2007, II, 491.

vuku bulduğunu söyler. O dönemde okuma yazma bilenlerin sayısının azlığının da bu görüşü desteklediğini beyan eder.[79]

2. Alak sûresiyle ilgili rivayetten hareketle ele alacağımız ikinci husus "en-Nâmûs" bağlamında olacaktır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, bu kelimenin "din, kanun, şeriat" anlamında olması gerekirken "melek Cebrail" anlamında kullanılmasının doğru olmadığına dair bir kanaati vuzuha kavuşturmaktır. İkincisi, bu kelimenin Hz. Musa veya Hz. İsa'ya izafe edilmiş olmasının sebebiyet verdiği ihtilafları irdelemektir.

"en-Nâmûs", "yağ, esans ve benzeri kokuların bozulması" veya "bir sırrı saklamak, birine gizli bir söz söylemek" şeklinde anlamlandırılmıştır.[80] Buhârî, "en-Nâmûs"u; *"bir kişinin başkasından gizlediği bir şeyi sadece kendisine söylediği sırdaşı*" şeklinde açıklamıştır.[81] İbn Hâcer (ö. 852/1448), Aynî (ö. 855/1451) ve Kastallânî (ö. 923/1517) gibi Buhârî şarihleri başta olmak üzere sonraki hadis literatüründe bu kelime Cebrail olarak anlamlandırılmıştır.[82] Nevevî (ö. 676/1277), filologların ve garibu'l-hadis müelliflerinin ittifakla "nâmûs"u Cebrail olarak anlamlandırdıklarını ifade eder.[83] Buhârî'den önce yaşamış olan filolog Halil b. Ahmed (ö. 170/787) "Nâmûs"u sözlük anlamı itibariyle; "*kişinin gizli sırrını paylaştığı arkadaş"* olarak açıklamış ve "Hz. Peygamber'e Cebrail gelince, Musâ'ya gelen Nâmûs'u Ekber gelmiş denildi" şeklinde bir bilgi vermiştir.[84]

"en-Nâmûs"'a yukarıda zikredilenler dışında yüklenen başka anlamlar da vardır. Dârekutnî (ö. 385/995), bir ölüm olayında Hz. Peygamber'in diyet cezası verdiğini zikreder. Müellif, Yahudilerin verilen bu diyet cezasını nitelerken: "Musa'nın Tevratında bulunanla hükmetti"(حكم بما فى ناموس موسى) şeklinde bir ifade kullandıklarını söyler.[85] İbn Hişam (ö. 218/833) ve İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334) Hz. Peygamber'in İncil'deki sıfatlarını anlattıkları bölümde Nâmûs'u Tevrat anlamında ("Nâmûs'daki söz yerine gelsin diye" "من أن تتم الكلمة التي في الناموس") kullanmışlardır.[86] İbn Teymiye (ö. 728/1381) bu kelimeyi çoğu defa şeriat anlamında "İsa'nın şeriatı", "ناموس عيسي" "Muhammed'in şeriatı" "ناموس محمد" Hristiyan ve Mecûsî şeriatı/kanunu"نواميس النصاري و المجوس" şeklinde kullanmıştır.[87] Fakat ilk vahyin söz konusu olduğu bölümde bu kavramı Cebrail olarak anlamlandırmıştır.[88] Cürcânî (ö. 816/1411), Nâmûs'u Allah tarafından peygamberlerine gönderilen şeriat/kanun olarak telakki etmiştir.[89] Muhammed

---

[79] Ayrıntılı bilgi için bkz: Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 293-297.

[80] İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhah* (thk. Abdulgaffar Attar), Beyrut 1984, III, 980; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (thk. Muhammed Harun), yy. 1979, V, 481; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa* (thk. Muhammed es-Sûd), Beyrut 1998, II, 305; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ty., VI, 243; Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (thk. Naim el-Arkasûsî), Beyrut 2005, s. 746.

[81] Fuat Aydın bu şerhin sehven "Kitabu'l-Enbiya" 23'de yapıldığını ifade etmişse de 21'de zikredilmiştir. Bkz: Aydın, "Namus Tevrat mı Cebrail mi?", s. 65; Fâkihî de eserinde, Nâmûs, "Sırrın Sahibi, o Cebrail'dir" şeklinde açıklamıştır. Bkz: Fâkihî, *Ahbaru Mekke*, IV, 88.

[82] İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, I, s. 26; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, I, 52; Hüseyin b. Ali el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Bulak, 1323/1905, I, 65; İbn Fârîs, *Mu'cem*, V, 481; Cevherî, *es-Sıhah*, III, 980; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, VI, 243.

[83] Nevevî, *el-Minhâc*, c. II, s. 266. Fuad Sezgin, Buhârî'nin bu ve benzeri filolojik bazı değerlendirmeleri el-Ferrâ (ö. 207/822) ve Ebu Ubeyde'den (ö. 210/825) yapmış olabileceğini söylemişse de, Ferrâ ve Ebu Ubeyde bu konuda bilgi vermemiştir. Bkz: Fuad Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları*, İstanbul 1956, s. 144-147; Bkz: Ferrâ, *Maâni'l- Kur'ân*, I, 231; Ebu Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, (thk. Fuad Sezgin), Kahire, ty., II, 148.

[84] Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, (thk. Abdulhamid Hendevî), Beyrut 2003, IV, 267. " لما نزل جبريل على النبى، قيل:جاء الناموس الأكبر الذي كان يأتي موسى"

[85] Darekutnî, *Sünenu'd-Dârekutnî*, (thk. Şuayb el-Arnaûd), Beyrut ty., IV, 210-211.

[86] İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye,* I, 262; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzî* (thk. M. Hadrâvî), Beyrut ty., I, 142-143.

[87] Takıyyuddîn İbn Teymiyye, Minhâcu's-Sünne (thk. Reşâd Sâlim), yy., 1986, I, 317; İbn Teymiyye, *Resâîl ve Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, (nşr. Kâsım en-Necdî), yy. ty, IV, 100-101.

[88] İbn Teymiyye, *Resâîl ve Fetâvâ*, I, 317-318.

[89] Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Kitâbu't-T'arifât*, Beyrut 1985, s. 258.

Âbid el-Câbiri (ö. 2010) de "nâmûs"u "Tevrat" "الناموس الموسوي" ve Kadim Tevrat "الناموس القديم" anlamlarında kullanmıştır.[90]

Fuat Aydın, cahiliye dönemindeki melek inancında bu kelimenin hiçbir şekilde geçmediğini[91] ve Ehl-i Kitap literatüründe de vahiy meleğine Nâmûs adının verildiğinin vâki olmadığını[92] şöyle ifade etmiştir:

"Buhârî'nin Bed'ü'l-vahy'de naklettiği rivayette geçen nâmûs, sahibu's-sır olarak kabul edilen Cebrâil değil, Allah'ın Hz. Musa'ya indirdiği Torah/Nomos/Nâmûs/Tevrat'tır.[93] Dolayısıyla bed'ü'l-vahy hadisinde geçen nâmûs kelimesinin Cebrâil olarak tercüme edilmesi uygun değildir... Müslümanlar Buhârî'nin açıklamasını esas alarak onu vahiy meleği Cebrâil ile özdeş kılmışlardır. Bu ifadeyi serdeden Varaka'nın kasdettiği şey, muhtemelen vahiy yoluyla Hz. Musa'ya indirilen Tevrat'ı zikrederek aynı olayın/ vahyin Hz. Peygamber için de vukû bulduğunu haber vermekti. Yoksa nâmûs/nomosun Cebrâil anlamına geldiğini bildirmek değildi. Çünkü ehl-i kitap literatüründe vahiy meleğine nâmûs adının verildiği vâki değildir."[94]

"en-Nâmûs" diğer dinlerde melek ismi/nitelemesi olarak kullanılmamış olabilir. Fakat kelimenin kökeninde var olan "sır sahibi" anlamı itibariyle kelimenin "vahiy getiren özel/sırdaş melek" anlamında kullanılmış olması yadırganacak bir durum değildir. Özellikle Fuat Aydın'ın "bu kavrama Buhârî etkisiyle elçi Cebrail anlamının yüklendiği" görüşü isabetli değildir. Çünkü Buhârî'den önce yaşamış olan müellifler de kavramı "elçi melek" olarak telakki etmişlerdir. [95]

"Nâmûs" kavramı bağlamında ilk inen vahiy metninin Fâtiha sûresi olduğuna dair rivayete değinmek isteriz. Söz konusu rivayette Varaka'nın cevabı şöyle olmuştur: "*Müjdeler olsun, şehadet ederim ki sen Meryem'in oğlunun müjdelediği kişisin (فأنا أشهد أنك الذي بشر بك ابن مريم), sen Musa'nın nâmus'unun benzeri bir hal üzerindesin "و أنك علي مثل ناموس موسي" ve sen gönderilen bir nebisin."*[96] Bu cevaptaki ifadede "nâmûs" "Tevrat" kastıyla kullanılmıştır. Zira bu rivayeti aktaran İbn İshak (ö. 151/768)'tır, ve onun talebeleri İbn Hişam (ö. 218/833) ve İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334) "nâmûs"u İbn İshak'a atfen "Tevrat" olarak kaydetmişlerdir.[97]

"en-Nâmûs" bağlamında Fâtiha sûresi rivayetinin bir kaç açıdan tarihi vakıaya münasip düştüğü ifade edilebilir. Birincisi, muhtemelen Ebionite[98] olan Varaka'nın Hz. Peygamber'i İncil'de müjdelenen peygamber olarak nitelemesi nüzûl süreci ile mutabıktır. Zira Hz. İsa'nın kendisinden sonra gelecek peygamber müjdesinden haberdar olan Varaka'nın, toplumun yeni bir peygamber beklentisi içerisinde olduğu dönemde[99], O'nun (a.s) müjdelenen elçi olduğunu söylemesi önemlidir. Binaenaleyh, bu vurgu, Varaka'nın dini intisabı ile de mutabıktır. İkincisi, O'nun (a.s) "Musa'nın şeriatı gibi bir şeriat" üzerinde olmasını ifade etmesi bu kavramı münasip anlamda kullanmış olması anlamına gelmektedir. Çünkü

---

[90] Câbiri, *Medhal*, s. 42.
[91] Aydın, "Nâmus Tevrat mı?", s. 72-74.
[92] Aydın, "Nâmus Tevrat mı?", s. 84-85; Bkz: Ömer Faruk, Harman, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul, 1995, c. IX, s. 139-140.
[93] Ayrıca bkz: Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, İstanbul 2001, s. 16.
[94] Aydın, "Nâmus Tevrat mı?", s. 85.
[95] İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi*, s. 44; Mûsâ b. Ukbe, *el-Meğâzî*,, s. 64-65; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 267.
[96] İbn İshak*, es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 177; Beyhâkî, *Delâilu'n-Nübüvve*, II, 158-159.
[97] İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye,* I, s. 262; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser*, I, 142-143.
[98] Hz . İsa'yı peygamber olarak kabul eden ve gelecek peygambere dair bilgi sahibi olan zümreye bu isim verilmiştir. Selman-ı Fârisi, Ümeyye b. Ebi's-Salt ve Varak b. Nevfel gibi isimler Ebionitler arasında sayılmışlardır. Bkz: Câbiri, *Medhal* s. 57-58; Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi*, s. 323-324.
[99] Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VI, 264; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an*, VI, 559-560; Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 415-418.

müelliflerin çoğu, Hz. Peygamber'in nebevî yönüne taalluk eden yönüyle/vasıflarıyla müjdelenmiş olduğu hususunda kanaat belirtmişlerdir. Bu nebevi vasıfların en dikkat çekeni de Hz. Musa gibi bir şeriata sahip olacağıdır.[100]

Kanaatimizce, "en-Nâmûs" sözlük anlamlarından olan "sır sahibi/sırdaş"a istinaden "elçi melek" olarak telakki edilebilir. Fakat biz bu kelimenin "şeriat/din" anlamında kullanılmış olması gerektiğini düşünmekteyiz. Çünkü Varaka b. Nevfel'in yukarıda da zikredildiği üzere kelimeyi "şeriat" anlamda kullanmış olması daha makuldür.

3. Bu başlık altında değineceğimiz bir diğer husus, Hıristiyan olan Varaka'nın "en-Nâmûs"u Hz. İsa'ya değil de Hz. Musa'ya izafe ederek zikretmiş olmasıdır. Nâmûs'u çoğu kaynak Hz. Musa'ya[101], kimi kaynaklar ise Hz. İsa'ya[102] izafe etmiştir. Varaka'nın, "en-Nâmûs"u Hz Musa'ya izafe ederek Hz. Peygamber'e cevap vermiş olması hem müslüman hem de gayrı müslim[103] müelliflerce tartışılmış, fakat bu konuda tatmin edici bir sonuca ulaşılamamıştır.

Burhaneddîn el-Halebî (ö. 762/1347) ve İbn Hâcer, "nâmûs"un Hz. İsa'ya izafe edildiği rivayetlerin sahih olmadığını, dolayısıyla kabul edilemeyeceğini vurgulamışlardır.[104] Aynî ise "nâmûsun" Hz. Musa'ya izafe edildiği rivayetlerin, Hz. İsa'ya izafe edilen rivayetlere nazaran daha sahih olduğunu, bu durumda da tercihin ilk rivayetten yana olduğunu ifade etmiştir.[105]

Varaka'nın niçin "nâmûs"u Hz. İsa'ya değil de Hz. Musa'ya atfettiğine dair bir değerlendirmeyi Suheylî (ö. 581/1187) şöyle yapmıştır: "*Çünkü Varaka Hıristiyan olmuştu ve Hıristiyanlar da Hz. İsa'nın üç asıldan/uknum biri olduğuna ve O'nun ulûhiyetinin Hz. İsa'da tecelli ettiğine inanıyorlardı. Dolayısıyla Allah'ın kelimesi olan İsa'ya Cebrail inmeyeceği için Cebrail'i Hz. Musa'ya izafe etmiştir*."[106] Süheylî'nin bu kanaatine katılmak mümkün değildir. Zira Suheylî Varaka bağlamında değerlendirmelerini yanlış bir Hıristiyan düşüncesi üzerinden yapmıştır. Zira kaynaklar, Varaka'nın tek Allah inancını arama (tevhid arayışı) sonucunda Hıristiyan olduğunu ifade etmişlerdir.[107] Eğer tek Allah inancıyla yola çıktıysa, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu gibi bir inancı benimsemiş olması mantıksızdır. Rivayetlerin belirttiğine göre Varaka Ebionite (Yahudi-Hristiyan) olmalıdır.[108] Çünkü Ebionitler'de tevhid inancı vardır ve onlar hem Hz. Musa'yı hem de Hz. İsa'yı

---

[100] İbnu'l-Kayyım el-Cevziyye, *Hidâyetu'l-Hıyârâ fi Ecvibeti'l-Yehûd ve'n-Nasârâ*, (thk. Muhammed el-Hacc), Dımaşk 1996, s. 311-3316; Abdullah el-Endelûsî, *Tuhfetu'l-Erîb fi'r-Redd Alâ Ehli's-Salîb*, (thk. Mahmud Hammeye), Kahire ty., s. 137-144; Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İstanbul 2000, VI, 268-271.

[101] Buhârî, *es-Sahih*, 96/74; Ayrıca; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 264; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 528; Beyhâkî, *Delâilu'n-Nubuvve*, II, 135; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh* (thk. Ebu Sayyeb el-Kerâmî), Beyrut ty., s. 202; İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut 1997, IV, 6.

[102] Ebubekr el-Heysemî, *Mecmâu'z-Zevâid ve Menbâu'l-Fevâid*, (thk. İbn Hacer), Beyrut ty., VIII, 255; İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, I, s. 26; VI, 610; Muhammed eş-Şâmî, *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd* (thk. Mustafa Abdulvâhid), Kahire 1997, II, 310.

[103] Nöldeke, Varaka'nın, Nâmûs'u Hz. Musa'ya izafe etmek suretiyle cevap vermiş olmasını ele almış ve: "aslında Varaka'nın Yahudi ve Hz. Peygamber'e en çok istifade ettiği bilgileri veren kişi" olduğunu iddia etmiştir. Bkz: Aydın, "Nâmus Tevrat mı?", s. 61. Salih Akdemir'in aktarımına göre Rahip Thery isimli bir müellif Hz. Peygamber'in (a.s) eşi Hz. Hatice'nin akrabası olan bir Yahudi alimden etkilenerek Yahudiliği benimsediğini iddia etmiştir. Bkz: Salih Akdemir, "Müsteşrikler'in Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları", 196 vd.

[104] Burhaneddîn el-Halebî, *İnsânu'l-'Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Mısır 1932, I, 390-391; İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, I, s. 26.

[105] Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, I, 52.

[106] Ebu'l-Hasan es-Süheylî, *Ravdu'l-Unuf*, (thk. Mecdi eş-Şûrî), Lübnan ty., I, 409.

[107] Buhârî, *es-Sahîh*, 4; Müslim, *es-Sahîh*, 1/73, ; İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 163; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 269; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 20.

[108] Câbiri, *Medhal*, s. 42.

"peygamber" olarak kabul etmektedirler. Bir diğer husus, onların beklenen peygamber hakkında Hz. İsa'nın müjdesinden haberdar olmalarıdır.[109]

İbn Hâcer, Varaka'nın "nâmûs"u Hz. Musa'ya değil de Hz. İsa'ya nisbet etmiş olmasına dair birkaç sebep zikreder.

1. Cebrail'in Hz. Musa'ya inmiş olduğu tüm Ehl-i Kitap arasında kabul görmüş iken, Yahudiler Hz. İsa'nın nübüvvetini kabul etmemişlerdir.

2. Hz. Musa Firavun ve adamları ile karşılaşmış ve sıkıntı çekmiştir.

3. Hz. İsa'nın aksine, Hz. Musa'nın kitabı ahkamın çoğunu müştemildir.

4. Varaka Hz. İsa'yı peygamber olarak değil, üç uknumdan biri olarak kabul ettiği için Cebrail'in Hz. İsa'ya inmiş olmasını kabul etmeyeceğinden, Hz. Musa'ya nispet etmiş olabilir.

İbn Hâcer bu örneklere birkaç tane daha ekledikten sonra bazı kaynaklarda "nâmûs"un Hz. İsa'ya nisbet edildiğine dair rivayetlerin var olduğunu fakat bu rivayetlerin kabul edilemez (zayıf) olduğunu ifade etmiştir.[110] İbn Hâcer'in dördüncü maddesini Suheylî'nin de ifadesi bağlamında eleştirmiş ve kabul edilemez olduğunu ifade etmiştik. Diğer hususların ise, "nâmus"un Hz. Musa'ya izafesi için makul sebepler olduğunu kabul etmek mümkün değildir. İbn Hâcer daha çok Buhâri'nin kabulünü sahih kılmak için çabalamış, fakat tatmin edici cevaplar verememiştir. Buhâri şârihlerinden el-Kastallânî (ö. 923/1517), Varaka'nın Hıristiyan olmasına rağmen, Cebrail'i Hz. İsa'ya değil de Hz. Musa'ya izafe ettiğini açıklamaya çalıştığı yerde İbn Hâcer'in kanaatlerini birebir aktarmıştır.[111] İbn Kesir (ö. 774/1359), Varaka'nın Hristiyan olmasına rağmen "nâmûs"u Hz. İsa'ya değil de Hz. Musa'ya nisbet etmiş olmasını; "çünkü Hz. İsa Hz. Musa'nın yarım kalan şeriatını tamamlamak için gelmişti" şeklinde açıklamıştır.[112]

2. Alak sûresi rivayetinden sonra, Müddessir sûresine dair Câbir'den bize ulaşan ve birbirine muarız ibareler içeren rivayetler hakkında müelliflerce yapılan yorumlardan sonra kendi kanaatimizi beyan edeceğiz.

Câbir b. Abdullah: "*İlk inen Kur'ân ayetleri hangisidir*?" sorusuna: "*Müdessir sûresinin ilk ayetleridir*" şeklinde cevap vermiştir. Soruyu soran sahabenin: "*ilk inenin Alak sûresinin ilk ayetleri olduğu söyleniyor*" şeklindeki ifadesi üzerine Câbir'in: "*sana Rasûlullah'ın söylediğini anlatıyorum*"[113] suretinde kesin bir kanaat kullanmış olması, bu ibarenin tavzih edilmesini gerektirmiştir. Zira ibare bu haliyle Hz. Aişe rivayetini nakzetmektedir. Yine Câbir b. Abdullah'tan mervî sahih rivayetlerde "fetret-i vahiy"den bahsedilir. Fakat "fetret-i vahiy"den bahsedene işaret eden üçüncü tekil zamiri olan "hüve/هو" kelimesinin kime ait olduğu belli değildir. Müddessir sûresine dair rivayetin muhtevasında bulunan söz konusu ibare ve kelime ihtilafa sebebiyet vermiştir.

Çoğu müellif yukarıdaki rivayette geçen "*sana Rasûlullah'ın söylediğini anlatıyorum*" ibaresine istinaden Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin ilk inen vahiy metni olabileceğini kabul etmez ve bunun sebeplerini de açıklarlar. Özellikle

---

[109] Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi,* s. 321-325; Ebioniteler'in tevhid düşüncesini nazariye seviyesine yükselten Aryus, ve İslam'ın tevhid anlayışını "bidatçı Aryuscçuluk" ile ilintilemeye çalışan Yuhanna ed-Dımeşkî'nin fikirleri için bkz: Câbiri, *Medhal,* s. 47-49; İsa'yı Allah tarafından yaratılmış bir insan olarak kabul eden Aryus'un fikirlerine tabi olan bu grup İznik Konsili'nde (m. 325) heretik (sapkın) olarak kabul edilmiştir. Bkz: Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, İstanbul 2007, s. 92.

[110] İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, I, 26-27.

[111] Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, I, 65-66.

[112] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 11-15.

[113] Abdurrezzak, *Tefsîru'l- Kur'ân*, II, s. 327; Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 402.

Suyûtî'nin bu konudaki beyanatı, diğer alimlerin de değerlendirmelerini yansıttığı için onun maddeler halindeki açıklamalarını kısaca zikredersek, genel bir sonuç ortaya çıkmış olur. Suyûtî, Hz. Âişe ile Câbir'den gelen iki rivayetin birkaç şekilde telif edilebileceğini söylemiştir:

a. Câbir b. Abdillah'a, "İlk inen Kur'ân ayetleri hangisidir?" diye sorulan soru, tam veya bütün hâlinde vahyedilen ilk sûreye dairdir. Câbir'in bu soruya verdiği cevap Alak sûresinin tamamı nâzil olmadan önce bir bütün halinde inen ilk sûrenin Müddesir sûresi olduğunu belirtmeye yöneliktir. Câbir rivayetinde geçen; "Hira'da bana gelen melek" ibaresi Alak rivayetinde geçen meleği kastetmektedir.

b. Câbir'in "ilk nâzil olan ayetler"le ilgili ifadesi, vahyin başlangıcına değil, fetret-i vahiyden sonrasına mahsustur.

c. Alak sûresi 1-5. ayetler "nübüvvet bağlamında", Müddessir sûresi 1-3. ayetler ise "risalet bağlamında" ilk nâzil olan Kur'ân vahiyleridir. Dolayısıyla önce nübüvvet, sonra risalet başlamış, Müddessir sûresi de inzarı başlatmıştır..

d. Câbir rivayetinde sözü edilen öncelikten maksat, vahyin nüzûlünden önce vuku bulan bir hadise üzerine gelen ilk ayetlerdir. Nitekim Müddessir sûresinin ilk ayetleri, Hz. Peygamber'in Hira'da yaşadığı ilk vahiy tecrübesinden duyduğu korku üzerine eve gelip örtüye bürünmesi üzerine nâzil olmuştur. Alak sûresinin ilk ayetleri ise herhangi bir nüzûl sebebi olmadan nâzil olmuştur.

e. Câbir: "Müddessir sûresi ilk nâzil olan Kur'ân vahyidir" derken, bunu Hz. Peygamber'den naklettiği rivayetten hareketle değil kendi içtihadıyla söylemiştir. Bu yüzden, ilk Kur'ân vahyinin Alak sûresinin başındaki ayetler olduğu bilgisini içeren Hz. Âişe rivayetinin Câbir b. Abdillah rivayetine öncelenmesi gerekir.[114]

Câbir rivayetinde geçen ibareyi başka müellifler de tevil etmişlerdir. Onlara göre, muhtemelen Câbir, vahyin başlangıcından bahsedilen hadisin öncesini kaçırmış, sonunu işitmiştir. Dolayısıyla, Alak sûresinden sonra indiği ifade edilen Müddessir sûresini, ilk inen vahiy metni zannetmiş olmalıdır. Çünkü Cabir'den gelen bir diğer rivayete göre Müddessir sûresi fetret-i vahiyden sonra inmiştir.[115]

Kanaatimizce, "Câbir, Alak sûresinin ilk ayetlerinden bahsedilen bölümü kaçırdığı ve Müddessir'den bahsedildiği bölümü duyduğu için böyle demiş olabilir" şeklindeki bir te'vil Câbir rivayetleriyle çelişki arzetmektedir. Çünkü, Müddessir sûresine dair rivayetin ilkinde, ikinci râvî Ebu Seleme, Câbir'e: "Kur'ân'ın ilk inen sûresinin hangisi olduğunu" sorduğu zaman, Câbir hiç tereddütsüz: "*İlk inen Müddessir'dir, Rasulullah'ın anlattığını sana söylüyorum*"[116] şeklinde cevap vermiştir. Fakat aynı râvî diğer rivâyette: "*O (Allah Resulü) (a.s) fetreti vahiyden bahsediyordu*" [117] demiştir. Şayet Câbir ikinci rivayetteki ifadeleri kullanmışsa, bu durumda Alak'tan bahsedilen bölümü kaçırmış olması gibi bir durum söz konusu olamaz. Eğer Müddessir sûresinin fetret-i vahiyden sonra indiğini söyleyebiliyorsa, bu durumda "Kur'ân'dan ilk inen vahiy metni hangisidir," sorusuna tereddütsüz "Müddessir sûresi" demiş olması işkal içermektedir. Söz konusu rivayetlerin ifadesine göre, o dönemde Alak ve Müddessir sûreleri inmiş ve insanlar arasında Alak sûresinin ilk inen sûre olduğuna dair bir bilgi vardır. Öyle olmalı ki, Ebu Seleme'ye soruyu soran kişi (Yahya b. Ebi Kesîr) "insanlar ilk inen "Alak" sûresidir diyorlar" diyebilmiştir. Asıl önemli olan, insanlar arasında var olan bu bilgiye Câbir'in vâkıf olmaması mümkün müdür? Eğer bu bilgiye sahip değilse neden: "Hz. Peygamber fetret-i vahiyden bahsediyordu" diyebilmiştir? Doğrusu, bu iki

---

114 Suyûtî, *el-İtkân*, I, 78-80; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 678-680; Aynî, *'Umdetu'l-Kârî*, XIX, 266.
115 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 69; Vâhidî, *Esbâbu Nüzûl*, s. 12; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXX, 190; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân,* VIII, 262; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 144.
116 Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74.
117 Buhârî, *es-Sahîh*, , 1/4.

rivayetteki ibareleritevil etmeye çalışan müellifler bu çelişkiyi tam olarak halledememiştir.

Nevevî müteşeddit bir üslupla Hz. Âişe hadisindeki bilginin mutlak doğru olduğunu söylemiş; ilk olarak "*yâ eyyühe'l-müddessir*" ve devamındaki birkaç ayetin nâzil olduğuna ilişkin görüşü batıl olarak değerlendirmiştir.[118] Nevevî'ye göre Müddessir sûresinin ilk ayetleri, fetret-i vahiyden sonrasına müteallıktır. Müellif, Müslim'in Ebû Seleme-Câbir b. Abdillah tarikiyle naklettiği rivayetteki: " قال رسول الله و هو يحدث عن فترة الوحي" "*Hz. Peygamber fetret-i vahiyden bahsediyordu*…" ifadesini ele almış ve Hz. Peygamber'in (a.s): "*Bana ilk olarak Müddessir sûresindeki ayetler nâzil oldu*" sözünün, vahyin kesilmesinden sonraki ilk vahyin inişi ile ilgili olduğunu söylemiştir.[119]

Son dönem müfessirlerinden Molla Huveyş ed-Deyrezûrî (ö. 1984) Hz. Aişe'nin rivayetinin mürsel olduğunu fakat O'nun bu hadisi bizzat Hz. Peygamber'den veya sika bir sahabiden duymuş olabileceğine binaen, hüccet sayıldığını savunmuştur. Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'in eşleri ve sahabe içerisindeki değerine değinen müellif, Hz. Peygamber'e vahyin sadece Hz. Aişe'nin yatağında iken (vahyul firâşî)[120] indiğini[121] ve Hz. Aişe'nin masumiyetinin Allah'ın şehadetiyle[122] sabit olduğunu vurgulamıştır.[123]

Mustafa Öztürk, Câbir rivayetinin ikinci sıraya yerleştirilmesine gerekçe kılınan; "*ve hüve yühaddisü an fetreti'l-vahy" "*و هو يحدث عن فترة الوحي*"* ibaresinin çok büyük bir ihtimalle müdrec olduğunu ifade etmiştir.[124] Bu ara cümlenin ravi tasarrufuyla metne dâhil edildiğinin göstergesi ise "hüve/هو" zamirinin bir rivayette Hz. Peygamber'e,[125] diğer bir rivayette Câbir b. Abdillah'a raci kılınmasıdır.[126] Öztürk, Câbir rivayetine böyle bir anahtar cümlenin[127] dâhil edilmesinin sebebini, Alak sûresiyle ilgili rivayetin tercihe şayan görülmesi ile açıklar.[128] Bunun kuvvetle muhtemel sebebi, Hz. Âişe rivayetindeki muhtevanın daha çarpıcı/dramatik bulunmasıdır. Çünkü rivayetteki anlatıma göre Hz. Peygamber ilk Kur'ân vahyini alırken Cebrail'le fiziki temas gibi olağanüstü bir tecrübe (hissî mucize) yaşamıştır. Halbuki Müddessir sûresinin ilk ayetleriyle ilgili Câbir b. Abdillah rivayetlerinde bu denli müthiş ve olağanüstü tecrübenin zikri geçmemekte, en fazla Rasûlullah'ın başını kaldırıp yukarı baktığında kendisini ürküten bir varlık gördüğünden söz edilmektedir.[129]

---

[118] Nevevî, *el-Minhâc*, II, 205-207.
[119] Nevevî, *el-Minhâc*, II, 205-207; Ayrıca bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 676-677.
[120] Hz. Peygamber'e yatakta iken gelen vahye vahyu'l-firâşî denmektedir. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 72-73.
[121] Söz konusu hadis için bkz: Buhârî, *es-Sahîh*, 62/30.
[122] en-Nûr, 24/11-20.
[123] Molla Huveyş ed-Deyrezûrî, *Tefsîru Beyâni'l-Maânî*, Dımaşk 1965, I, 53. Kanaatimizce, vahyin sadece Hz. Aişe'nin yatağında iken inmiş olması, hadisin öncelenmesi için bir kriter değildir. Gerçi, Deyrezûrî açıkça bunun için zikretmiş değildir. Fakat Hz. Aişe'den mervi Alak rivayetinin hüccet sayılmasının sebeplerinden hemen sonra bu konuya girmiş olması bu yönde bir kanaat oluşturmuştur. Ayrıca, Hz. Peygamber'e (a.s) vahiy sadece Hz. Aişe'nin yatağında iken gelmemiş, Suyûtî'nin zikrettiğine göre Tebuk Gazvesi'ne katılmayan üç müminin bağışlandığına dair ayet (Tevbe, 9/118) Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin yatağında iken inmiştir. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 72.
[124] Mustafa Öztürk, "Evvelu Mâ Nezel" Meselesi Bağlamında Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Kavram ve Anlam Dünyası", *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, Çorum, 2012, s. 116-138
[125] Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74.
[126] Buhârî, *es-Sahîh*, 1/4.
[127] Söz konusu cümlenin ravilerden birine ait olma ihtimalinin yanında bir müstensihe ait olma ihtimali de söz konusudur. Çünkü hadis tarihinde bir hadisin/haberin aslî metnine müstensih ifadesinin dâhil edildiği vakidir. Mesela, Müslim'in İman bölümünde kaydettiği bir hadisteki ibarenin ravi veya müstensih tarafından değiştirildiği ifade edilmiştir. Bkz: Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1979, II, 710-711.
[128] Öztürk, "Evvelu Mâ Nezel", s. 136.
[129] Öztürk, "Evvelu Mâ Nezel", s. 136-137.

Mustafa Öztürk'ün ifade ettiği gibi Câbir rivayetlerinde tavzih edilmesi gereken ibareler vardır. Câbir'den aktarılan ve "fetret-i vahiy" vurgusu olmayan rivayetin sonunda "*sonra vahiy aralıksız devam etti*" ifadesi yok iken;[130] "fetret-i vahiy" vurgusu yapılan rivayetin sonunda bu ibare vardır[131] fakat bu sefer "fetret-i vahiyden bahseden" kişi değişmektedir. Buhârî'nin "Bedu'l-Vahy" rivayetinde "fetretten bahseden" Cabir iken[132] "Tefsir" babında fetretten bahseden Hz. Peygamber (a.s) olarak tebarüz etmektedir.[133]

Buhârî'nin "Bed'u'l-Halk" bölümünde aktardığı rivayette ise raviler yine İbn Şihab, Ebu Seleme ve Cabir'dir, fakat bu rivayette Hz. Peygamber (a.s) direkt olarak vahyin kesildiği bir zamandan sonra bu sûrenin indiğinden bahsetmektedir.[134] Bu hadisleri ele alan İbn Hacer, zikrettiğimiz zamir çelişkileri ve fetret vurgusunun kime ait olduğu hususunda bilgi vermemiştir.[135] İbn Hacer, "الرجز" kelimesinin putlar anlamına geldiğini; bu anlama da Ebu Seleme'nin tefsiri vasıtasıyla ulaşıldığına değinmiş, "vahiy kesintisiz devam etti" ibaresine dair bilgi vermemiştir.[136]

Müslim'in zikrettiği Ebu Seleme rivayetindeki ibarelerin mahiyeti ise daha karmaşıktır. Biri rivayette fetretten bahsedenin Hz. Peygamber (a.s) olduğunu zikreden Cabir iken, bir daha kesinti olmadığını söyleyenin kim olduğu belli değildir. Bu kişinin kim olduğu ilk hadiste[137] muğlak iken, müteakip hadiste üçüncü tekil şahsa raci olan fiil ile vahyin kesintisi beyan edilmiştir. Söz konusu hadiste Ebu Seleme'ye ait bir tefsir cümlesinden sonra, üçüncü tekil şahsı ifade eden; "قال" "o dedi ki" lafzıyla; "*sonra vahiy kesilmedi ve ard arda inmeye başladı*" şeklinde bir bitiş cümlesi eklenmiştir. [138]

İbn Hacer, Aynî ve Suyûtî her ne kadar "Câbir'in zikrettiği evveliyet fetretten sonraki evveliyettir" demişlerse de Buhârî'nin "Tefsir" babında zikrettiği Yahya b. Ebi Kesir-Câbir rivayeti onların bu kanaatini nefy etmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber kendisine seslenildiğinde sağına soluna ve etrafına bakınıp bir şey görmeyince göğe baktığını ve gökte "bir şey/"فرفعت رأسي فرأيت شيأ" gördüğünü ifade etmiştir.[139] Bu demektir ki, Hz. Peygamber söz konusu varlığı ilk defa görüyor olmalıdır ve melek olduğunu bilmiyordur. Aynî hadisteki bu kelimeye dikkat çekmiş ve Hz. Peygamber'in gördüğü şeyin Cebrail olmasının muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Ardından cumhura göre ilk inen ayetlerin Alak sûresinin ilk ayetleri olduğunu eklemiş ve konuyu tavzih etmeden hitama erdirmiştir.[140]

---

130 Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74.
131 Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74.
132 Buhârî, *es-Sahîh*, 1/4; İbare şöyledir; ["....أن جابر قال و هو يحدث عن فترة الوحي" "Câbir fetret-i vahiyden bahsederken şöyle dedi..."]
133 Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74; İbare şöyledir; "...انه سمع رسول الله وهو يحث عن فترة الوحي" "Câbir Hz. Peygamber'i fetret-i vahiyden bahsederken işitti..." Ayrıca bkz: Beyhâkî, *Delâilu'n-Nübüvve*, II, s. 140.
134 Buhârî, *es-Sahîh*, 59/7; İbare şöyledir; "ثم فتر عني الوحي فترة"/Sonra vahiy bana gelmez oldu/kesildi".
135 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 27-28.
136 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 679.
137 Müslim, *es-Sahîh*, 1/255.
138 Müslim, *es-Sahîh*, 1/256. Hadisin lafzı şöyledir; Şöyle ki: " فجئت أهلي فقلت: زملوني زملوني. فأنزل الله تعالي: (يا أيها المدثر قم فأنذر) إلي قوله (فهجر). قال أبو سلم: و الرجز: الاوثان، قال: ثم حمي الوحي و تتابع" "Hz. Peygamber: "Eve geldim ve beni örtün, beni örtün"dedim. Müteakiben Allah Teâlâ "Ey örtüsüne bürünen..." sûresini "putları terk et" ayetine kadar inzâl buyurdu. Ebu Seleme dedi ki: "er-rucz/الرجز" putlardır. Dedi ki: Sonra vahiy bir daha kesilmedi ve aralıksız indi."
139 Müslim'in rivayetinde sağıma soluma baktım kimseyi göremedim, " فرفعت رأسي فإذا هو علي العرش في الهواء" "başımı göğe çevirince onu havada arşın üzerinde gördüm" ifadesinden sonra müphem olan üçüncü tekil şahsı karşılayan zamir parantez içerisinde "yani Cibril aleyhisselam" şeklinde tasrih edilmiştir. Müslim, *es-Sahîh* 1/257.
140 Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XIX, s. 266.

Kanaatimizce, Buhârî'nin "Tefsir" babında zikrettiği ve "fetret-i vahiyden" bahsedilmeyen Câbir rivayeti, senet ve muhteva yönüyle Alak rivayetinden önce olmasını icap ettirdiği halde, "fetret-i vahye" dair ibarenin geçtiği diğer rivayetler, Alak sûresinin önceliğine dayanak olmuştur. Mustafa Öztürk'ün ifade ettiği gibi[141] "fetret-i vahiyden bahsediyordu" bölümü müdrec olabilir. Fakat Öztürk'ten farklı olarak bizce, bu idrac, rivayete dair yapılmış bir tefsirin asıldanmış gibi algılanması sonucu rivayete eklenmiş olabilir. Çünkü ilk rivayette olmayan bu ibare ve bu ibareyi tamamlayan "sonra vahiy aralıksız devam etti" ibaresi ve zamirlerin mercii konusunda kesinliğin olmaması ravinin bu konuda bir tasarrufta bulunduğuna dair bir algı oluşturmaktadır. Öztürk, Alak rivayetinin daha dramatik/çarpıcı olması sebebiyle öncelenmiş olduğu kanaatiyle Müddessir rivayetine bu ibarenin derc edilmiş olabileceğini vurgulamıştır. Çarpıcı/dramatik olmasının idraca sebebiyet vereceği konusuna katılamayacağımızı ifade etmeliyiz. Zira böyle bir düşünceye binaen hadise idrac yapılması, hadis konusunda (özellikle de raviler konusunda) daha tafsilatlı bir araştırmayı gerektirmektedir.

Zikredilenlerden sonra birkaç veri zikredip bu konuya dair bir değerlendirme yapacağız. Veriler şunlardır:

1. Buhârî'nin zikrettiği Alak sûresi rivayetinde vahyin kesintiye uğradığı ifade edildiği halde[142], Müslim'in zikrettiği Alak sûresine dair rivayette bu vurgu yoktur.[143] Aynı şekilde Buhârî rivayetinin sonundaki "çok geçmeden Varaka öldü ve vahiy kesildi" ibaresi Müslim'de yoktur.

2. Alak rivayetinde tehannüsün "birkaç günlük ibadet olduğunu" ifade eden açıklama cümlesinin Zührî tarafından rivayete derc edildiği ifade edilmiştir.[144]

3. Müddessir sûresine dair rivayetteki "rucz, putlardır" ibaresi müdrecdir.[145] Bu durumda Müslim'in rivayetinde yer almayan Alak rivayetinin sonundaki: "...çok geçmeden Varaka öldü ve vahiy kesildi" ibaresinin hadise derc edildiğini söylemek mümkündür. Zührî burada kanaatini zikretmiş olabilir. Çünkü Varaka'nın ilk vahiy metninden sonraki dönemde ölmüş olma durumu ihtilaflıdır, bu tarihi daha geç döneme alan müellifler vardır.[146]

4. Câbir'den mervî iki sahih rivayetin birisinde fetret vurgusu yok iken[147] diğerinde vardır.[148] Fetret vurgusunun var olduğu rivayetlerde vurguyu yapan kişinin kim olduğu belli değildir.[149] Fetret vurgusu yapılan Câbir rivayetinin müdrec olma ihtimali yüksektir. Müdrec hadis de zayıf olarak telakkî edilmiştir.[150]

Kanaatimizce, yukarıdaki verilere binaen, müdrec olma ihtimali yüksek olan rivayetler değil, diğer rivayetler tercih edilmelidir. Bu durumda, Alak sûresinin Müddessir sûresinden önce inmiş olması gerektiğini söyleyebiliriz. Mamafih, ilk

---

141 Öztürk, "Evvelu Mâ Nezel", s. 137.
142 Buhâri, *es-Sahîh*, 1/3.
143 Müslim, *es-Sahîh*, 1/73.
144 Müdrec olan metin şöyledir: "فيتحنث فيه {و هو التعبد} الليال ذوات العدد". Bazı müelliflere göre müdrec olan bölüm tehannüsün teabbüd olduğunu ifade eden parantez içi ibaredir. Bazılarına göre yukarıda zikredilen tüm lafız müdrecdir. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 261; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 23; Celâleddîn es-Suyûtî, *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, (thk. Ebu Kuteybe), Beyrut 1994, I, 318; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî,* I, 62; İ. Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1997, s. 141.
145 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 679.
146 Ebu'-Kasım İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk* (thk. Said el-Amravî), Beyrut 1995, IV, 82; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Ğâbe fi Marifeti's-Sahabe*, (thk. Muhammed Muavviz), Beyrut 1996, V, 416-417; İbn Hâcer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut, 2008, XI, 328-329.
147 Buhârî, *es-Sahîh*, 65/3-4.
148 Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74, 1/4.
149 Buhârî, *es-Sahîh*, 65/74, 1/4; Müslim, *es-Sahîh*, 1/73. Ayrıca bkz: Beyhâkî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, thk. Abdulkadir Atâ, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, c. VII, s. 81.
150 Hadis usûlü kriterlerinde bu nevi hadisin müdrecü'l-metn olduğu ifade edilmiştir. Yani hadisin aslından olmayan bir ifade veya cümle râvi tarafından hadise eklenmiştir. Bkz; İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, (thk. Nureddin Itr), Beyrut 1986, s. 95; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 140.

vahiy metinlerinin hangisi olduğu konusunda, Hz. Aişe ve Câbir'in ictihatta bulunduğunu söylemek mümkündür. Böylesi bir durum normaldir, zira son inen vahiy metinlerindeki ihtilaf gibi,[151] o dönemde de bu konuda kesin bir bilginin var olmadığı söylenebilir.[152] Aslında böyle olması makuldür. Zira on binlerle ifade edilen sahabenin, üstelik muhatap olmak suretiyle, son inen vahiy metinleri konusunda ihtilaf etmiş oldukları vaki iken;[153] muhatap olmadıkları bir konuda ihtilaf etmiş olmaları pekala mümkündür.

Sonuç

Alak sûresinin ilk beş ayetinin ilk Kur'ân vahyi olduğu noktasında pek çok rivayet birleşmektedir. Alak sûresine dair rivayet, senet itibariyle sahabe mürseli olup, bir çok müfessir-muhaddis ve müverrih tarafından sıhhat yönüyle ilk sıraya konmuştur. Alak sûresi rivayeti, senedi itibariyle sahih olmakla birlikte, muhtevası itibariyle ihtilaflara sebebiyet verecek bilgileri mündemiçtir. Örneğin, Buhârî'nin zikrettiği: "*Varaka'nın İbranice İncil yazıyor olması*" ibaresi oryantalistlerce menfi yönde değerlendirilmiş ve Hz. Peygamber'in (a.s) bir çok bilgiyi bu kişiden almış olabileceği iddia edilmiştir. Fakat söz konusu iddianın doğru olmadığını ifade edebiliriz. Çünkü Buhârî'nin başka bablarda zikrettiği hadiste ibare "Arapça yazıyor" şeklindedir. Mamafih Buhari dışında hiçbir kaynak "Varaka'nın İbranice İncil yazıyor olduğuna" dair herhangi bir bilgiyi dile getirmiş değildir. Yine kaynaklarda İncil veya Tevrat'ın Arapça tercümesinin varlığına dair en ufak bir veri yoktur. Buhârî'nin zikrettiği hususu, tercümeler yapma değil, notlar alma şeklinde anlamak gerekir.

Alak sûresine dair rivayette geçen, "en-Nâmûs" kavramının mahiyeti tartışmaya sebebiyet vermiştir. Bazı müellifler, hem cahiliye ve hem de Ehl-i Kitap literatüründe melek anlamında kullanılmadığı halde "en-Nâmûs" kavramının özellikle hadis literatüründe vahiy getiren meleğe tahsis edilmiş olmasını eleştirmiştir. Bu kavramın Buhârî etkisiyle "elçi melek" anlamına irca edildiği iddia edilmişse de bu doğru değildir. Zira Buhârî'den önceki kaynaklarda da kavramın "elçi melek" anlamında kullanılmış olduğuna dair bilgiler vardır.

Fâtiha sûresinin ilk inen vahiy metni olduğuna dair rivayette "en-Nâmûs" kavramının tarihi olguya uygun olarak kullanıldığı görülmüştür. Söz konusu yerde kavram, kelime anlamına uygun olarak "şeriat/din" anlamında kullanıldığı gibi, bu kavramı kullanan Varaka'nın da müntesip olduğu inanca uygun olarak istimal edilmiştir. Kanaatimizce, "en-Nâmûs" kelimesi sözlük anlamında var olan "gizli bilginin paylaşıldığı sırdaş"a binaen "elçi melek"e hamledilmiş olabilir. Fakat tevhit arayışında olan birisi olan Varaka b. Nevfel'in bu kelimeyi "din, şeriat" anlamında kullanmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu düşünmekteyiz ve bu tercihimizin tarihsel vakıaya münasip düştüğü kanısındayız.

Müddessir sûresine dair rivayette son ravi Câbir b. Abdullah muttasıl senetle bizzat duymak suretiyle Hz. Peygamber'den bir bilgi aktarmış ve Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin ilk nazil olan vahiy bölümleri olduğunu ifade etmiştir. Bu rivayet Hz. Aişe rivayetini nakzetmektedir ve racih olmasını gerektirmektedir. Fakat zikri geçen raviye isnat edilen başka sahih rivayetlerde "fetret-i vahiyden" bahsedilmektedir. Bu rivayetlerin müşkili ise fetret-i vahiyden bahseden kişiye raci olan zamirin belirsizliğidir.

Müddessir sûresine dair rivayette son ravinin bizzat duyduğu şeyi dile getirdiğine dair ibare çoğu müellif tarafından tevil edilirken son ravinin Hz. Peygamber'i (a.s) eksik duymuş olabileceği ifade edilmişse de bu kanaat isabetli değildir. Çünkü son ravinin hem Peygamberi eksik duymuş olması hem de diğer

[151] Suyûtî, *el-İtkân*, I, 63-64.
[152] Bu meyanda bir kanaati Bâkıllâni de dile getirmiştir. Bâkillânî, *el-İntisâr*, I, 236.
[153] Bâkıllânî, *el-İntisâr*, I, 236-239; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 63-64.

rivayetlerde "Hz. Peygamber fetret-i vahiyden bahsediyordu" demiş olması açık bir çelişkidir. "Fetret-i vahiy" ibarelerinin geçtiği rivayetler, son ravinin Hz. Peygamber'i (a.s) eksik duymuş olduğuna dair kanaati mesnetsiz kılar.

Zikrettiğimiz rivayetleri ele alan bazı müelliflere göre rivayetlerin bazılarına metnin aslından olmayan ibareler derc edilmiştir. Bu idracin sebebinin Alak rivayetini öncelemek için yapıldığı iddiasının isabetli olmadığını ifade edebiliriz. Bize göre rivayeti aktaran ravi, şahsi tasarrufu mahiyetinde metne tefsir kabilinden derc yapmıştır ve bu da metnin aslından gibi anlaşılmış olabilir. Nitekim biz Müddessir sûresinin beşinci ayetinde geçen "rucz"un "putlar" olduğunu son ravinin açıklamasıyla bilmekteyiz. Kimi kastettiği belirsiz kalan zamirin merciinde de aynı durum vuku bulmuş olabilir.

Kaynakça

Abdurrazzak b. Hemmâm; *Tefsîru'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Müslim), Riyad 1989.

……..; *el-Musannef* (thk. Habiburrahman el-'Azamî), Beyrut 1972.

Adam, Baki; *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, İstanbul 2001.

Akdemir, Salih; "Müsteşrikler'in Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları", *AÜİFD*, c. XXXI, ss. 181-206.

Âlûsî, Şihâbuddîn; *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut ty.

Ateş, Süleyman; *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988.

Avad, İbrahim; *el-Musteşrikûn ve'l- Kur'ân*, Kâhire 2003.

Aydın, Fuat; "Nâmûs/Nomos Cebrâil mi Tevrat mı?: "Bed'ü'l-Vahy" Hadisindeki Nâmûs Kavramı Üzerine", *Divan*, 2003, c. 2, sayı: 15, ss. 62-81.

Aynî, Muhammed b. Ahmed; *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî,* (thk. Mahmud Ömer), Beyrut 2001.

Bâkıllânî, Ebubekr; *el-İntisâr li'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Kudât), Beyrut 2001.

Belâzûrî, Ebu Abbas; *Ensâbu'l-Eşrâf* (thk. Muhammed Hamidullah), Lübnan, 1996.

Beyhâkî, Hüseyn; *Delâilu'n-Nubuvve*, (thk. Abdulmûtî Kal'acî), Lübnan 1988.

……..; *es-Sünenu'l-Kübrâ*, (thk. Abdulkadir Atâ), Beyrut, 2003.

Buhâri, Muhammed b. İsmail; *Sahîhu'l-Buhârî*, Riyad 2006.

Câbiri, Muhammed Âbid; *Medhal ile'l-Kur'ân*, Beyrut 2001.

Cevherî, İsmail b. Hammâd; *es-Sıhah*, (thk. Abdulgaffar Attar), Beyrut 1984.

Cürcânî, Seyyid Şerif; *Kitâbu't-Tarifât*, Beyrut 1985.

Çakan, İsmail Lütfi; *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1997.

Darekutnî; *Sünenu'd-Dârekutnî*, (thk. Şuayb el-Arnaûd), Beyrut ty.

Davudoğlu, Ahmed; *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1979.

Derveze, Muhammed İzzet; *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu), İstanbul 2011.

Deyrezûrî, Molla Huveyş; *Tefsîru Beyâni'l-Maânî*, Dımaşk 1965.

Ebu Nuaym; *Delâilu'n-Nubuvve* (thk. Muhammed Kal'acî), Beyrut 1986.

Ebu Ubeyde; *Mecâzu'l-Kur'ân*, (thk. Fuad Sezgin), Kahire ty.

Endelûsî, Abdullah; *Tuhfetu'l-Erîb fi'r-Redd Alâ Ehli's-Salîb* (thk. Mahmud Hammeye), Kahire ty.

Fâkihî, İbn Abbas; *Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsih* (thk. Abdullah b. Duheyş), Beyrut 1994.

Ferrâ, Ebu Ziyad; *Maâni'l-Kur'an li'l-Ferrâ* (thk. Ahmed Yusuf), Mısır ty.
Fîrûzâbâdî, Muhammed; *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (thk. Naim el-Arkasûsî), Beyrut 2005.
Geiger, Abraham; *Judaism and Islam*, Vepery 1898 .
Gündüz, Şinasi; *Yaşayan Dünya Dinleri*, İstanbul 2007.
Halebî, Burhaneddîn; *İnsânu'l-'Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Mısır 1932.
Halil b. Ahmed; *Kitâbu'l-Ayn*, (thk. Abdulhamid Hendevî), Beyrut 2003.
Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi* (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1993.
Harman, Ömer Faruk; *Metin Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1988.
……..; "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul 1995, c. IX, ss. 139-152.
Hatip, Abdulaziz; *Kur'ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, İstanbul 1997.
Heysemî, Ebubekr; *Mecmâu'z-Zevâid ve Menbâu'l-Fevâid* (thk. İbn Hacer), Beyrut ty.
İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım; *Târîhu Medîneti Dımaşk*, (thk. Said el-Amravî), Beyrut, 1995.
İbn Âşur, Muhammed Tâhir; *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984.
İbn Cüzeyy; *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl* (thk. Muhammed Sâlim), Lübnan 1995.
İbn Ebi Şeybe; *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdîs* (thk. Yusuf el-Hût), Beyrut 1989.
İbn Fâris; *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (thk. Muhammed Harun), yy. 1979.
İbn Hâcer; *el-'Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb*, (thk. Fuad Zümerlî), Beyrut 2002.
……..; *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut 2008.
……..; *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî,* (thk. Abdulaziz b. Bâz), Riyad ty.
İbn Hişam; *es-Sîretu'n-Nebeviyye* (thk. Abdusselam Tedmûrî), Beyrut 1990.
İbn İshak; *es Sîretu'n-Nebeviyye*, (thk. Ferid el-Mezîdî), Beyrut 2004.
İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim* (thk. Muhammed Sellâme), Riyad 1997.
……..; *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut 1997.
İbn Manzur; *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ty.
İbn S'ad; *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (thk. Muhammed Ömer), Kahire 2001.
İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzî*, (thk. M. Hadrâvî), Beyrut ty.
İbn Teymiyye; *Minhâcu's-Sünne*, (thk. Reşâd Sâlim), yy. 1986.
……..; *Resâîl ve Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, (nşr. Kâsım en-Necdî), yy. ty
İbnu'l-Esîr; *el-Kâmil Fi't-Târîh* (thk. Ebu Sayyeb el-Keramî), Beyrut ty.
……..; *Usdu'l-Ğâbe fi Marifeti's-Sahabe* (thk. Muhammed Muavviz), Beyrut 1996.
İbnu'l-Kayyım Cevziyye; *Hidâyetu'l-Hıyârâ fi Ecvibeti'l-Yehûd ve'n-Nasârâ* (thk. Muhammed el-Hacc), Dımaşk 1996.
İbnu's-Salâh; *Mukaddime*, (thk. Nureddin Itr), Beyrut 1986.
Kandemir, M. Yaşar; "Hafsa", *DİA,* XV, ss. 119-120.
Karaman Hayrettin, v. dğr; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2007.
Kastallânî, Hüseyin b. Ali; *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Bulak, 1323/1905.
Mâlik b. Nebî; *ez-Zâhiratu'l-Kurâniyye* (çev. Abdussabûr Şâhin), Dımaşk 2000.
Margoliouth, D. S; *Mohammed and The Rise of İslam*, New York 1905.
Mâturîdî, Ebu Mansur; *Tevilâtu Ehli's-Sünne* (thk. Mecdî Basillûm), Beyrut 2005.
Mevdudi; *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İstanbul 2000.
Muhammed Ali; *Introduction to the Study of The Holy Qur'ân*, Lahor ty.
……..; *The Holy Qur'an*, Ohio 2002.
Mukâtil b. Süleyman; *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman,* (thk. Ahmed Ferid), Beyrut 2003.

Mûsâ b. Ukbe; *el-Meğâzî* (nşr. Muhammed Bâkşîş), Rabat 1994.
Müslim, Ebu'l-Hüseyn; *Sahîhu Müslim* (thk. M. Fuâd Abdulbâki), Beyrut 1991.
Nevevî, Ebu Zekeriya; *el-Minhâc fi Şerhi Sahihi Müslim*, yy. 1994.
Neysâbûrî, Hâkim; *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Kahire 1997.
Öztürk, Mustafa; "Evvelu Mâ Nezel" Meselesi Bağlamında Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Kavram ve Anlam Dünyası", Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu, Çorum 2012.
Râzî, Fahreddîn; *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Lübnan 1981.
Sa'lebî, Ebu İshak; *el-Keşf ve'l-Beyân*, (thk. Muhammed b. Âşûr), Beyrut 2002.
Sarıkçıoğlu, Ekrem; *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002.
Sezgin, Fuad; *Buhari'nin Kaynakları*, İstanbul 1956.
Sprenger, Aloys; *The Life of Mohammad: From Original Sources*, Allahabad 1851.
Suyûtî, Celâleddîn; *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an* (thk. Mustafa el-Buğa), Beyrut 2002.
……; *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2004.
……; *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, (thk. Ebu Kuteybe), Beyrut 1994.
Süheylî, Ebu'l-Hasan; *Ravdu'l-Unuf* (thk. Mecdi eş-Şûrî), Lübnan ty.
Şâmî, Muhammed; *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd* (thk. Mustafa Abdulvâhid), Kahire 1997.
Taberî, İbn Cerîr; *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2001.
Tabersî, Fadl b. Hasan; *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1995.
Tayâlisî, Ebu Dâvud; *Müsnedu Ebu Dâvud et-Tayâlisî* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut 1999.
Vâhidî, Ebu'l-Hasan; *el-Vasît fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecîd* (thk. Ahmed Abdulmarsud), Beyrut 1994.
……; *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân* (thk. Seyyid Ahmed Sakr), yy. 1969.
Watt, Montgomery; *Muhammad at Medina*, Oxford 1956.
Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 2006.
Zeccâc; *Maâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû* (thk. Abdulcelil Şulbî), Beyrut 1988.
Zemahşerî, Mahmud b. Ömer; *el-Keşşâf* (thk. Ahmed Abdulmevcud), Riyad 1998.
……; *Esâsu'l-Belâğa* (thk. Muhammed es-Sûd), Beyrut 1998.
Zerkeşî, Bedruddîn; *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Ebu'l-Fadl Dimyatî), yy. 2006.
Zührî, İbn Şihâb; *el-Meğâzi'n-Nebeviyye* (thk. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1981.